

Янковська Жанна

БІБЛІЙНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ П.КУЛІША (деякі зауваги)

В останні роки ми маємо змогу вільно звертатися у своїх дослідженнях до творчості тих особистостей, які свого часу відіграли непересічну роль в історії української культури і які з різних причин у часи радянської влади замовчувалися. Серед них ім'я українського письменника і поета, фольклориста і перекладача, публіциста і мовознавця, літературного критика і видавця ХІХ ст. Пантелеймона Олександровича Куліша. Його творчість припадає на той час, коли царським урядом заборонними указами було накладено численні табу на українську мову і національну культуру. Незважаючи на це, все життя, діяльність і творчість Куліша були проникнуті бажанням бачити свою землю і свій народ вільними. Це стало однією із найголовніших причин того, що, починаючи із 20-х і фактично до 90-х років його ім'я замовчувалося, а якщо згадувалося, то більше в негативному плані. А із творів лише кілька разів перевидавалася "Чорна рада" та вибрані поезії. Лише зараз ми поступово і повільно починаємо осягати енциклопедичний розум і велич цієї людини та по-справжньому оцінювати її творчий доробок.

Літературній спадщині П.Куліша характерна багатоплановість та широта жанрової палітри. Він писав романи (у тому числі започаткував в Україні жанр історичного роману), повісті, оповідання (де був першим у застосуванні жанру ідилії), поезії, драми, робив високохудожні переспіви та переклади. Але складовою його світогляду завжди було християнське віровчення, що в повній мірі відбилася на його творчості, у якій чітко простежуються біблійні мотиви. Таке звернення до загальнолюдських та національних цінностей не було у письменника даниною часу чи моді, але природним і правдивим відображенням духовного життя народу і власних переконань. Тут важливим є розуміння його філософсько-релігійної позиції, мета якої була спрямована на відродження національної духовності і культури. Погляди Куліша являли собою синтез релігійних, романтичних та просвітительських уявлень і (рунтувалися, головним чином, на вірі в Бога як у велику і справедливую силу. Незважаючи на всі суперечності характеру, творчі та ідейні шукання, різне ставлення критики у різні часи, всією своєю творчістю митець утверджував християнську мораль як основний закон людського життя. Саме такими переконаннями керується автор при написанні своїх творів.

Яскравим зразком цього є історичний роман Куліша “Чорна рада”. Зображуючи у ньому тогочасну соціально-політичну та історичну обстановку в Україні, він, можливо, навіть мимо волі, лише дотримуючись принципу справедливості, показав стан віри серед населення, що для кожного героя твору є невід’ємною частиною життя. Це і полковник Шрам, і його син Петро, і гетьман Сомко, і кобзар (“Божий чоловік”), і навіть загадковий химородник Кирило Тур. Найбільш близьким по духу і за переконаннями для письменника є образ полковника Шрама. Його заклик “Блюдіться, да не порабощенні будете!” (3, 11) виражає ідею станового примирення, згуртування, громадянської згоди, єдності українського народу. Християнська ж мораль “Божого чоловіка” дещо навіть протистоїть історичності твору. Усвідомлюючи суєту земного буття, примарність політичних перипетій, він прагне звеличити людську душу, вбачає щастя людини в її праведності. Це для нього найголовніше, тому й нічого не значать у його прагненнях ні гетьманство, ні багатство, ні слава.

Ідеї християнського братоловства та вселюдської справедливості червоною ниткою проходять і через поетичні твори Куліша. Наприклад, у поемі “Великі проводи” показом того, яку небезпеку таїть у собі зневаження загальнолюдської моралі, втрата гуманістичних орієнтирів у народно-визвольній боротьбі, є застереження проти бунтарського насильства (“Підніметься, розлілеться Кривавії ріки, А прийде час, провалитесь В страшну тьму навіки”) (2, 330). Ця філософсько-історична поема-попередження була звернена в майбутнє. Як вважає дослідник творчості П.Куліша Євген Нахлік, “історія в уявленні Куліша-романтика приховує в собі заповітні таємниці, які не кожному дано розгадати. Поставлені у “Великих проводах” історіософські проблеми (у чому повчальний смисл історії? які її заповіді і хто спроможен їй збагнути?) Куліш розв’язує з притаманним йому історичним оптимізмом, на засадах філософського ідеалізму та християнського братоловства. Їх зможуть збагнути кращі, не засліплені класовими почуттями й упередженнями представники творчої та наукової інтелігенції, хуторян і шляхти, які підносяться над вузькостановими інтересами до усвідомлення загальнонаціональних і загальнолюдських пріоритетів. На них “Чистий Дух” Божий покладає місію просвіщати “безталанних”, надихати їхні серця любов’ю, сіяти зерна миру й злагоди в суспільстві” (4, 295-296). У “Великих проводах” Куліш наділяє рисами освіченості козацького отамана, який конфліктує з “темним народом”. Йому притаманний духовний аристократизм, прагнення облагородити справедливий виступ знедолених гуманістичними ідеалами Добра, Миру, Розуму, Братоловства, Милосердя, намагається

не переступити розумної межі в неминучому кровопролитті, за якого національні та класові інтереси обов'язково вступили б у суперечність із загальнолюдською мораллю. Як бачимо, на противагу революційно настроєній інтелігенції, Куліш не ідеалізував заклик Шевченка "І вражою злою кров'ю волю окропіте". Воля таки була окроплена кров'ю, але не стільки "вражою", скільки кров'ю селян, робітників, інтелігенції. У той же час і в Шевченка також є проникливі, прозірливі попередження про те, яку небезпеку для окремої особистості і всього народу таїть насильство в соціальному протесті "низів". Ці попередження використовував П.Куліш для своїх пророцьких пересторог. Наприклад, епіграфом до глави 16 роману "Чорна рада" у російській редакції та в "Історичному оповіданні" він наводить Шевченківські рядки із послання "І мертвим, і живим...":

Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори,
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших, і не буде
Кому помагати:
Одцурається брат брата
І дитини мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І навіки поклянетесь
Своїми синами.

Біблійні мотиви, та й взагалі тема християнського братоловства не випадково настільки чітко простежуються у творчості Пантелеймона Куліша. Ще з дитинства він був знайомий з Біблією. Починаючи з 50-х років і до кінця життя, Біблія стала його настільною книгою і в цей час уже не просто для прочитання, а для роботи. Відомо, що заповітною мрією Куліша було перекласти і видати українською мовою Біблію. Це, на його думку (і цілком справедливо), мало піднести авторитет рідного слова, показати, що наша мова придатна не лише для спілкування сільських трударів, але й для культурного та наукового поступу, задоволення найвищих духовних потреб і дало б змогу перед усім християнським світом заявити про існування окремого українського народу зі своєю самобутністю. Цей намір письменник почав здійснювати видавництвом у Львові окремих книжечок біблійних текстів,

таких як “П’ять книг Мусієвих” та “Іов” у 1869 році і “Псалтир, або Книга хвали Божої” у 1871 році. У цьому ж році побачила світ видана у Відні книга “Євангелія”, переклад якої Куліш зробив у співавторстві з І.Пуллоєм.

У кінці 70-х-на початку 80-х років Куліш закінчує повний художній переклад Святого Письма українською мовою. Стосовно долі цього перекладу існують різні думки дослідників. До кінця не з’ясованим є той факт, що під час перебування Куліша у Варшаві у нього було викрадено валізу з повним художнім перекладом Біблії, який він одразу ж відновив по пам’яті. Але і на цей раз перекладу не поталанило, оскільки частина його у 1885 році згоріла під час пожеги на хуторі Мотронівка. Та й це не застало Куліша зупинитися. Він, будучи вже в досить поважному віці, береться за вивчення давньоєврейської мови, поставивши собі за мету зробити повний, і вже не художній, а науковий переклад Біблії. До останнього подиху він заново перекладав усі біблійні книги, користуючись давньоєврейським оригіналом і різними перекладами, зокрема англійським (знаменитим оксфордським), церковнослов’янським, російським, німецьким, французьким, польським, ретельно студіюючи праці відомих на той час бібліїстів Рейса, Каутча, Верне. Не вистачило Кулішу зовсім трохи часу, аби завершити цю благородну роботу. Три чверті зробленого ним перекладу доповнили І.Пуллой та І.Нечуй-Левицький, і перше українське видання Святого Письма побачило світ у Відні 1903 року.

Окрім згаданих перекладів, у Пантелеймона Куліша є поетичний цикл переспівів із Псалтиря. Це високохудожні, досконалі зразки переспівів Книги псалмів - однієї з найпоетичніших у Старому Заповіті, яка складається із 150 пісень і молитов. Автором більшості із них вважається цар Давид (звідки і назва - Давидові псалми), а також пророк Мойсей та син царя Давида Соломон. Окремі дослідники Біблії заперечують авторство Давида, оскільки деякі псалми, приписувані йому, мають ознаки пізнішого походження. Куліш почав робити ці переспіви у 60-х роках. У фондах Інституту Літератури зберігся автограф його перекладів - досить товстий зошит під назвою “Український Псалтир, або книга хвали Божої: Переспів Павла Ратая” (1). Останній із перекладених псалмів за нумерацією 150-й, але деякі псалми не перекладені. У кінці зазначено дату і місце написання: “Року Божого 1868, студня 12/24. У Варшаві”. Як простежив Євген Нахлік, “цю рукописну збірку Куліш надіслав І.Нечую-Левицькому, написавши на першому титульному аркуші таке прохання: “Прочитайте - спасибі Вам, Іване Семеновичу, - уваженько сю книгу і поправте, що знайдете поправити. За се Вам буде велика моя дяка. Не минайте й найдрібнішої речі без поправки. Черкайте, як хочете, а вже там поба-

чу, в чому послухати Вас, а в чому й ні. Прибувайте сюди на Різвяні святки. Доти й кінець Псалтиря вже буде на світі. Привозьте ж і своє.” (2, 722).

Перші публікації псалмів, перекладених Кулішем, з'явилися в журналі “Правда” у 1868-1870-х роках під псевдонімом Павло Ратай. А вже у 1871 році у Львові, у друкарні К.Будвайсера побачило світ перше українське видання Книги псалмів: Псалтир, або Книга хвали Божої, переспів український Павла Ратая. Після цього лише 1994 року ці переспіви перевидано у двотомному виданні творів Куліша. На ці переклади свого часу було досить багато схвальних відгуків.

В інтерпретації Куліша подаються переклади псалмів, різних за жанровими ознаками (хвалебні пісні на честь Бога, історичні пісні, лірико-філософські медитації, повчання, сповіді, благання, скарги, прокляття). У виданні 1994 року опубліковані псалми подано за першодруком.

У цьому матеріалі ми торкнулися аналізу лише тих творів П.Куліша, в яких найбільш чітко простежуються біблійні мотиви, хоч можна стверджувати, що за загальним напрямом ця тенденція в тій чи іншій мірі характерна для усієї творчості письменника.

Summary

Yankovska Z. The motives of the Bible in P. Kulish's creation (Some remarks)

The reach creation of the Ukrainian writer XIX century P. Kulish is understood by only now. The investigated material includes his literary creation only partly, because it is rather general since the motives of the Bible and Christian love are characterized by many author's works, they are his vital and creative 'The Black Counsel', P.Kulish's stories, poetical writings and his highpoetical oversinging, which are given rather differently for generic feature (The phraised sings on God's honour, bear a relation to this themes).

Література

1. ІЛ. - Ф.18. - № 25.
2. Куліш П. Твори в двох томах. - К.: Дніпро, 1989.
3. Куліш П. Твори в двох томах. - К.: Наукова думка, 1994.
4. Нахлік Є.К. Пантелеймон Куліш // Історія української літератури. У трьох книгах. - К.: Либідь, 1996.